Om ”judarna” i Johannesevangeliet

Av Hanna Stenström

Det är väl känt och idag ofta uppmärksammat, när judisk-kristna relationer och kristen antisemitism är i fokus, att Johannesevangeliet på flera ställen använder ”judarna” som benämning på ”de Andra” i en starkt negativ mening. Utsagorna kan ingå i större sammanhang som gör ”judarna” till de Andra, fiender till både Jesus och Gud och de som tror på Jesus och Gud, hans fader. Ett exempel är Joh 8:31-47 som börjar med att Jesus talar till ”judar som trodde på honom” men sedan blir ett samtal där Jesus förnekar att judarna skulle vara Abrahams barn och Guds barn för att till sist, i 8:44, hävda att de är Djävulens barn. Redan i evangeliets inledning, Joh 1:11-12 sägs att Ordet, Jesus Guds Son, kom till sina egna men att dessa inte tog emot honom och att han gav rätten att bli Guds barn till dem som faktiskt tog emot honom. Detta blir ett grundläggande tema i hela evangeliet.

Detta sätt att tala om ”judarna” i förhållande till Jesus och hans närmaste är, vilket också är allmänt erkänt, historiskt och moraliskt orimligt. Historiskt därför att Jesus och hans närmaste själva var judar och moraliskt därför att det uttrycker ett hat som har nära samband med den antisemitism som är integrerad i en kristen kultur där Förintelsen blev möjlig och där antisemitism fortfarande är en realitet, en farlig realitet. Till bilden hör att Johannesevangeliet på många ställen bär sådana spår av judisk tradition att det är möjligt att tänka sig att det kom till i en församling där det åtminstone är tänkbart att judar ingick, judar som bar med sig sätt att tro och tänka som de tillämpade när de skulle förstå Jesus från Nasaret.

Det är också allmänt antaget att detta sätt att tala om judarna som ”de Andra” återspeglar den tid och situation när Johannesevangeliet skrivs. Mycket förenklat återspeglas rimligen en situation där det som skulle bli ”judendomen” och det som skulle bli ”kristendomen” på allvar börjat utvecklas till skilda gemenskaper och traditioner. Vi får inblick i en process när individer och grupper formar sin identitet, och gör det genom att skapa kontraster mellan Oss och De Andra.

Nuets konflikter projiceras också tillbaka på Jesu egen tid och tolkas inom den dualistiska världsbild som präglar Johannesevangeliet, alltså en bild av världen som kluven mellan ljus och mörker, gott och ont, Gud och de som står emot Gud. Här finns inte längre, som i åtminstone en del synoptiska texter och som i verkligheten i Galileen i Jesu livstid, några verkliga judiska människor som vred och vände på formuleringar i Skrifterna och debatterade hur de skulle tillämpas i vanliga liv. Här är Jesus och ”judarna” och alla andra som nämns aktörer i ett svartvitt kosmiskt drama där Gott och Ont står mot varandra. De skillnader mellan olika judiska grupper som fanns vid vår tideräknings början, och som vi ser även i de andra evangelierna, försvinner också bakom begreppet ”judarna”.

Evangelietexyten på 16 e tref, Joh 11:28-44, aktualiserar att talet om judarna som ”de Andra” i Johannesevangeliet kan beskrivas som en skala. Där finns de extrema exempel som jag nämnt men också andra som verkar mer neutrala. Återkommande beskrivs till exempel högtider som judiska (ex vis 2:13, 5:1), helt korrekt och utan värdering. På andra ställen sägs att ”judarna” gör något som inte i sig är negativt t ex skickar präster och leviter till Johannes

Döparen för att få veta vem han är (1:19). Ett ställe sticker ut, Joh 4:22, som säger att ”frälsningen kommer från judarna”. Men läser vi de här ställena i deras större litterära sammanhang hör de ändå ihop med de mer extrema utsagorna. Frälsningen må komma från judarna, men då ”judarna” så genomgående är de som avvisar Jesus sägs snarast att de förlorat det de en gång hade. Framförallt skapas genomgående en bild där judarna är ”de Andra”, en grupp vi inte tillhör, även om dessa inte alltid beskrivs som onda. De har till exempel vissa högtider och religiösa bruk som Jesus fyller med nytt innehåll (se ex vis 2:1-11, 7:37). Evangelietexten på 16 e tre, Joh 11:28-44, ger också ett exempel.

Det som beskrivs att judarna gör i Joh 11:28-44 skulle kunna vara en form av rituell judisk vaka för den döde, även om det är inte är helt klart hur sådana riter såg ut under det första århundradet i vår tideräkning. Det är ju gott och väl. Men ”judarna” framstår som några andra, några som inte är vi, en grupp som inte Jesus, Maria, Marta och Lasaros tillhör, annars hade de knappast behövt specificeras som grupp. Lite barnsligt tänker jag till exempel att författaren kunnat skriva ”grannarna” i en verkligt neutral skildring av hur de som finns omkring Marta, Maria och Lasaros engagerar sig för dem genom att fullfölja vissa sorgeriter. Nu är de ”judar”, ”judarna”, en grupp som genomgående i berättelsen är några andra än vi. I bästa fall är de bara det i värsta är de våra fiender och Djävulens barn. Så det mer neutrala är del av ett sammanhang där det extrema blir möjligt.

Jag förespråkar inte att denna söndags predikan ska domineras av utläggningar om hur Johannesevangeliet talar om ”judarna”. Men jag tror det är viktigt att den som ska predika minns att det till synes oskyldiga språkbruket i Joh 11:28-44 är del av ett större sammanhang där ”judarna” blir de Andra, de som inte är vi, och det då inte som ett enkelt faktum utan som en retorik som i förlängningen kan bli antisemitisk. Se upp för att halka in i ett till synes mer neutralt språkbruk där Jesus och hans vänner blir skilda från dessa judar om texten ska kommenteras och återberättas.